

Éliás János¹

„SOHA ILLYEN KÁNTORT NEM LÁTTUNK”
ZAJZON MÓZES TÖRÖKSZENTMIKLÓSI BOTRÁNYA (1792)²

ABSTRACT

„We Have Never Seen Such a Cantor”

The Scandal of Mózes Zajzon in Törökszentmiklós (1792)

This paper analyses the discipline of the Reformed Church in the Nagykunság Reformed Diocese in the late eighteenth century, using the case of Mózes Zajzon, cantor of Törökszentmiklós, in 1792–1793 as an example. Using an unusually complete collection of archival sources (including interrogation records, ministerial correspondence and two incriminating private letters), the paper reconstructs the disciplinary process from the initial suspicions to the diocese’s final verdict. The study demonstrates how the ecclesiastical authorities dealt with moral transgressions when the accused was an office-holder responsible for enforcing communal norms, and contextualises the affair within the broader patterns of contemporary Reformed disciplinary practice.

Keywords: Reformed church discipline; Nagykunság Reformed Diocese; Mózes Zajzon; cantor; adultery

A 18. század végi Nagykunsági Református Egyházmegye gyülekezeteiben az egyházfegyelem a közösségi rend fenntartásának egyik alapvető eszköze volt, amely meghatározó szerepet játszott ugyanakkor az erkölcsi normák kijelölésében és azok érvényesítésében is. A Nagykunsági Református Egyházmegye 18. század második feléből fennmaradt igazgatási és fegyelmi iratai különösen alkalmasak e folyamatok vizsgálatára.

- 1 Éliás János, angol–történelem szakos tanár, a karcagi Györffy István Nagykun Múzeum történésze, valamint a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója. Kutatási területe: a Nagykunsági Református Egyházmegye története 1715 és 1821 között. iobanneselias@gmail.com
- 2 A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-25-3-I-DE-151 kódszámú Egyetemi Kiválósági Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

E tanulmány középpontjában egy konkrét eset, Zajzon Mózes nádudvari, majd törökszentmiklósi református kántor és tanító ügye áll. A fennmaradt irategyüttes különlegessége, hogy szinte teljes egészében rekonstruálható belőle egy 18. század végi egyházi eljárás menete a gyanú felmerülésétől a tanúkihallgatásokon és lelkészi levelezésen át az egyházmegyei ítéletig. A vizsgálatunk arra keresi a választ, miként kezelte a Nagykunsági Református Egyházmegye azt a helyzetet, amikor maga a fegyelmet gyakorló egyház alkalmazottja, azaz egy hivatalviselő vált fegyelmi eljárás alanyává erkölcsi vétsége miatt. Ezenkívül fontos kérdésünk, hogy mennyiben tekinthető Zajzon Mózes esete egyedinek, valamint, hogy az ügy mennyiben illeszkedik a korszak ismert fegyelmi gyakorlatai közé.

A botrány két helyszínhez kötődik szorosabban. A vizitációs iratok tanúsága szerint a 4000 fő lakosságú Nádudvar (Debreceni Egyházmegye) a korszakban egy lelkészt, egy rectort és egy külön leánytanítót alkalmazott, míg a körülbelül 5000 fős Törökszentmiklós (Nagykunsági Egyházmegye) két lelkésszel, egy rectorral, az őt segítő praeceptorral, illetve egy kántor-leánytanítóval rendelkezett. A szóban forgó településeken tehát jelentős, stabil lábakon álló gyülekezetek és iskolák működtek.³ Az eset különlegessége miatt azonban érdemes részletesebben szót ejtenünk a vizsgált forráscsoportról is. A kutatás alapját a Nagykunsági Református Egyházmegye igazgatási iratai között fennmaradt levelek adják, amelyeket a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában őriznek.⁴ Ezen irategyüttes Zajzon Mózes kántor és leánytanító fegyelmi ügyének teljes anyagát tartalmazza. Az iratok 1792–1793-ban keletkeztek. Ezek központi elemei a kihallgatási jegyzőkönyvek, amelyekben maga Zajzon Mózes, az ügyben érintett Esztári Anna, valamint az ügyhöz kapcsolódó szemtanúk és közösségi tagok vallomásai olvashatók. Zajzont „nős paráznaság” vádjával idézték meg, amely a 18. századi református fegyelmi gyakorlatban a legsúlyosabb erkölcsi vétségek közé tartozott.⁵ A források között szerepelnek továbbá Debreceni Pap István nádudvari, illetve Tóth Ferenc és Ecsedi János törökszentmiklósi lelkészek levelei is. Kiemelt jelentőségűnek tartjuk a két, Zajzon által írt és Esztári Annának címzett levelet, amelyek a vádak közvetlen bizonyítékául szolgáltak. Mellettük még további iratok is fennmaradtak, amelyek újabb vádakot sorakoztatnak fel Zajzon ellen részegeskedés és káromkodás címén. A forráscsoport záró darabja a kántor apológiája, vagyis védekező irata.

3 SZABADI István (kiad.): *Az Alsószabolcs-Hajdúvidéki, Debreceni és Nagykunsági Református Egyházmegyeiké vagyonösszeírási jegyzőkönyvei 1809*. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2019, 52–56, 229–230.

4 Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: TtREL) I.33.d.1. Nagykunsági Egyházmegye iratai (továbbiakban: NagyEhmLevt). *Igazgatási iratok, 1651–1804*. 50. Az irategyüttesben nem szerepel további számozás, így a lábjegyzetekben feltüntetjük a hivatkozott iratok dátumát is a könnyebb visszakereshetőség érdekében.

5 ILLYÉS Endre: *Egyházfegyelem a magyar református egyházban. (XVI–XIX. sz.)*. Debrecen, Debrecen sz. kir. város és Tiszántúli Református Egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1941, 129.

A BOTRÁNY FŐSZEREPLŐJE: ZAJZON MÓZES

Zajzon Mózes 1762-ben⁶ született Máramarosszigeten.⁷ Az alsóbb iskolai évfolyamokat szülővárosában végezte el, majd 1782. április 24-én subscribált a Debreceni Református Kollégiumban,⁸ de tanulmányait korán abbahagyta. 1783-ban, tehát egy évvel beiratkozása után már Nádudvaron találjuk, ahol kántorként és leánytanítóként működött közel nyolc évig. A településre kerülése után csakhamar megházasodott, mivel kizárólag házas férfi taníthatott lányokat.⁹ 1783. április 30-án vette feleségül Besenyei Juliannát,¹⁰ de neje korai halála miatt újránházasodott: ugyancsak Nádudvaron, 1787. december 10-én kötötte össze életét Mészáros Juliannával.¹¹ Két házasságából összesen nyolc gyermeke született.¹² Nádudvari szolgálata során számtalan kihágást követett el feleségével együtt, amit Debreceni Pap István¹³ lelkész leveléből tudunk: „*Mózes pedig nállunk [azaz Nádudvaron] is egész életében szőba forgó ember volt rosx társaságot gyakorló feleségével, és épen azért botsátotta el a szent eklelésia.*”¹⁴

1791-ben nem volt tovább maradása a gyülekezetben, így új állás után nézett. Ekkor került át Törökszentmiklósrá, ahol mindössze 1791 és 1793 között szolgált ugyancsak kántorként és leánytanítóként.¹⁵ Itt azonban az egyházmegyei iratok szerint egy eddigieknél is súlyosabb erkölcsi botrányba, nős parázñaságba keveredett,¹⁶ amely végül pályája megtöréséhez vezetett. Az egyházmegyei bíróság dön-

6 Tiszafüredi Református Egyházközség Levéltára. Esketési és halotti anyakönyv (továbbiakban: TfüredEhkLvt Akv), 1805–1852, 64. Zajzon születési évszámát a halotti bejegyzésében feltüntetett életkorból számítottuk ki.

7 TtREL II.28.a.3. Bakóczy János adattári gyűjteménye. *Főiskolai növendékek névsora 1588–1791*, 263.

8 SZABADI István (kiad.): *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában, I–II.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2013, 651.

9 TÓTH Dezső: *Annales Reformatae Ecclesiae Tiszaekürtiensis Anno Domini post natu Christi 1949.* (Tiszaföldvár, 1949.) Tiszazugi Földrajzi Múzeum Adattára, 53-1964, 255.

10 Nádudvari Református Egyházközség Levéltára. Keresztelési, esketési és halotti anyakönyv (továbbiakban: NudvEhkLvt Akv), 1753–1786, 27.

11 NudvEhkLvt Akv (1786–1815), 4.

12 Julianna (1784), Zsuzsanna (1786), Zsuzsanna (1788), Mózes (1790), József és Mihály (1792), Gábor (1795), Pál (1800). – NudvEhkLvt Akv (1753–1786), 109; NudvEhkLvt Akv (1786–1815), 1, 12, 19, 44, 62; Törökszentmiklósi Református Egyházközség Levéltára. Keresztelési, esketési és halotti anyakönyv, 1749–1801, 137.

13 Debreceni Pap István (1747 k.–1800) lelképásztor 1747 körül született Debrecenben. A Debreceni Református Kollégiumba 1763-ban subscribált. 1771 és 1775 között a nádudvari iskola rectora volt, majd Utrechtben tanult egy évet. Lelkészi pályáját Tiszaeszláron kezdte meg (1778–1786), majd Nádudvarra került (1786–1800), ahol 1800. március 8-i haláláig szolgált. – Szabadi: *Intézménytörténeti források*, 491; TtREL II.28.a.3. 40.

14 Debreceni Pap István levele Tóth Ferencnek (1792. május 18.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhm-Levt. *Igazgatási iratok*, 50.

15 VADAI Ferenc: *Történeti visszapillantás egyházunk és templomunk multjára, templomunk 100 éves fennállásának öröm- és bánálynépén.* Mezötúr, Gyikó K. Könyvnyomdája, 1889, 39.

16 TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50. (1792. augusztus 7.)

tése nyomán Zajzon kénytelen volt lemondani a törökszentmiklósi tisztségeiről. Rövid, közelebbről ismeretlen célú kunhegyesi tartózkodás után¹⁷ visszatért Nádudvarra, ahol felesége családjának házában húzódott meg. A források tanúsága szerint több éven át állástalanul élt, s valószínűleg gazdálkodásból tartotta fenn magát. A 19. század elejére azonban ismét közéleti szerephez jutott: Tiszafüreden előbb nótáriusi, majd tiszttartói megbízatást kapott.¹⁸ A kántor végül 1826. augusztus 18-án halt meg, 64 éves korában, Tiszafüreden.¹⁹

A BOTRÁNY ÉS AZ EZT KÖVETŐ NYOMOZÁS

A 18. században az egyházfegyelem közvetlen gyakorlója a helyi lelkész volt. A hívek erkölcsének megítélése során így elsődlegesen az ő mérlegelésén múltott a vétség és a büntetés arányossága. Érdekes helyzetet teremt viszont, amikor az az egyházi alkalmazott viselkedik hivatalához méltatlanul, akinek feladata ugyancsak a példamutatás és az erkölcsi rend fenntartása. A lelkészeket és rectorokat az esperesi egyházlátogatások során ellenőrizték, amelyek nemcsak az egyházi javak állapotára, hanem a szolgálattevők munkájára és magaviseletére is kiterjedtek. A lelkészt a prédikációinak tartalma, a szentségek kiszolgáltatása és a fegyelmezés gyakorlata alapján ítélték meg, míg a rectort a tanítási módszerei szerint. Vétség esetén először intés, ismételt elkövetés esetén egyházmegyei eljárás, végső esetben pedig ideiglenes vagy végleges hivatalvesztés volt a következmény.²⁰ E fegyelmi gyakorlat folyamata és működése Zajzon Mózes esetében is jól megfigyelhető: a nádudvari és törökszentmiklósi református gyülekezetek iratai szerint 1792-ben egyházi vizsgálat indult ellene nős paráznság gyanúja miatt. Az ügy középpontjában egy Esztári Anna nevű, 28 éves nádudvari hajadon leány állt, akivel Zajzon korábban már kapcsolatba került. A források szerint Zajzon még nádudvari szolgálata idején ismerkedett meg a lánnyal, akit az iratok csak Pandaként neveznek meg, és akivel később is tartotta a kapcsolatot.

A titkos viszony persze csakhamar kiderült. Esztári Anna teherbe esése és annak körülményei gyanút keltettek Debreceni Pap István nádudvari lelkészben, ezért 1792 februárjában megindult a nyomozás az ügy kivizsgálására. A helyi vizsgálatot Szántó Márton nótárius vezette. 1792. február 7-én kihallgatta Esztári Annát, akitől megkérdezte: „*Ha nincs férjed, bonnan a gyermek?*”²¹ A leány válasza szerint Szent Mihály napja után ment Törökszentmiklósról, és az úton egy tiszaföldvári emberrel, Szabó Istvánnal került viszonyba. Erről így vallott: „*fehett a szekerére,*

17 Gerendai Pál levele az egyházmegyének (1792. december 29.). In: TtREL I.33.d.1. NagykEhm-Levt. *Igazgatási iratok*, 50.

18 TfüredEhkLvt Akv (1805–1852), 64.

19 Uo.

20 Illyés: *Egyházfegyelem*, 124, 134–135.

21 Debreceni Pap István levele Tóth Ferencnek (1792. május 18.). In: TtREL I.33.d.1. NagykEhm-Levt. *Igazgatási iratok*, 50.

*elvitt egy járdába, ottan közösködtem vele háromszor.*²² A vizsgálat során Tiszaföldváron Szoboszlai József bíró is kihallgatta a feltételezett érintett férfit, Polgári Szabó Istvánt, aki határozottan tagadta a vádat: „*sem gyalog, sem szekéren, az elmúlt 1791-dik és ezen 1792-dik esztendőbe is a földvári határon kívül nem voltam.*”²³ Állításait a vele együtt dolgozó Földvári Ács Pál is igazolta, így a vizsgálatot levezetők elvetették Szabó István bűnösségét.

Az iratok tanúsága szerint a bűnös viszonyra Tóth Ferenc²⁴ törökszentmiklósi lelkész is felfigyelt a nádudvari lelkipásztortól függetlenül. Ennek előzményeit ugyan nem ismerjük, viszont fennmaradt Zajzon Mózes engesztelő levele a lelkésznek címezve, amelyből kiderül, hogy haragban vannak, és Tóth valamivel vádolja a lelkészt, mivel a következő sorokat írja: „*Nem kevésbé sajnálom és fájlalom t[iszteletes] nagy jó uramnak erántam tapasztalt haragját, annyival inkább nehezít, mivel semmi okát igen tetemest nem tudom és magamat t[iszteletes] uram ellen bűnösnek nem esmérem.*”²⁵ Alighanem a lelkész ekkorra már sejtette – ha nem tudta – Zajzon és Esztári kapcsolatát, ugyanis a kántor továbbra is védte magát: „*én ugyan nem tudom, mivel vádoltattam*” és még a 133. zsoltárt²⁶ is idézi a levelében.

Tóth Ferenc valamivel ezután vehette fel a kapcsolatot Debreceni Pap István nádudvari lelkésszel, hogy érdeklődjön Zajzon ottani magaviseletéről és kapcsolatairól, mivel a május 18-i levele fennmaradt. Ebben Debreceni Pap biztosította támogatásáról a nyomozásban. Levelében így fogalmazott: „*Ami engem illet, én is Esztári Pandát keményen fogtam, de nekem se vallott egyebet [...] Mózes pedig nállunk is egész életében szőba forgó ember volt rossz társaságot gyakorló feleségével, és épen azért botsátotta el a szent ekkélézsia.*”²⁷ Nem sokkal ezelőtt ugyanis a nádudvari nyomozás során Esztári Annánál találtak két levelet is, amelyeket a szoknyájába varrva tartott.²⁸ Arra a kérdésre, hogy honnan származnak, így válaszolt: „*Én leltem az kertiünk szegleté-*

22 Uo.

23 Kihallgatási jegyzőkönyvek Zajzon Mózes ügyében (1792. július 29.). In: TtREL I.33.d.1. Nagy-EhmlLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

24 Tóth Ferenc (1753–1816) lelkipásztor 1753. április 9-én született Debrecenben közrendű szülők gyermekeként. A Debreceni Református Kollégiumba 1769-ben subscribált, ahol 1775 és 1776 között a coniugisták praeceptoraként szolgált. 1778 és 1780 között a mezőtúri iskola rectora volt, majd Erlangenben és Heidelbergben tanult egy-egy évet. Lelkesi pályáját Tiszaszentimrén kezdte meg (1782–1791), majd Törökszentmiklósról került (1791–1809), végül Tiszaszalókon szolgált (1809–1816), ahol 1816. március 24-i haláláig megmaradt. – Tóth Dezső: *A Heves-nagykunsági Református Egyházmegye multja. Az egyházi élet békénapjai II.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 1942, 185, 194, 213; Szabadi: *Intézménytörténeti források*, 519; TtREL II.28.a.3. 101; TtREL I.33.a.1. 259–260; Vadai: *Történeti visszapillantás*, 27–28.

25 Zajzon Mózes engesztelő levele Tóth Ferenc részére (1792. április 13.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmlLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

26 „*Nézzétek, milyen kedves és jó, ha egyetértésben élnek a testvérek!*” – Zsolt 133,1.

27 Debreceni Pap István levele Tóth Ferencnek (1792. május 18.). In: TtREL I.33.d.1. Nagy-EhmlLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

28 A két levél teljes szövegét a tanulmányunk végén közöljük.

be.²⁹ Komolyan ekkor került először gyanúba Zajzon Mózes. A vallomások szerint Zajzon beismerte, hogy küldött levelet a leánynak, de tagadta, hogy az a levél azonos volna az elvett iratokkal. Esztári Anna a vallomásában szintén ezt mondta. A jegyzőkönyv szerint említette továbbá, hogy kétszer is járt Törökszentmiklóson 1791 végén: egyszer szüret előtt, mintegy két hétig tartózkodott ott; majd Szent Miklós nap hetében, egészen karácsony utolsó napjáig.³⁰ Az események idején, 1792. július 6-án, megszületett Esztári Anna gyermeke, akit Sándornak kereszteltek.³¹ Annyi biztos, hogy a születés időpontja alapján a fogantatás 1791 októberére vagy novemberére tehető, amikor Zajzon már új szolgálati helyén volt kántor, októberben, a szüretkor pedig Esztári Anna is igazolhatóan Törökszentmiklóson tartózkodott.

A FŐ BIZONYÍTÉKOK

A vád fő bizonyítékairól, az Esztári Annánál talált levelekről önmagukban is érdekes néhány szót ejtenünk. Az első levél egy szenvedélyes, könyörgő hangú írás. A szerző „*Drága kedves Galambomnak*” nevezi Esztári Annát, és kéri, hogy ne menjen Kabára gazdasszonynak, hanem térjen vissza hozzá. Szeretétét, hűségét és anyagi támogatását ígéri („*holtig eltartalak és szeretlek*”), megfogadja, hogy jobban fog vele bánni, mint korábban („*Fogadom, kedves Galambom, hogy többé úgy nem bánok veled, mint eddig*”); illetve kifejezi az iránta érzett vágyát („*majd meghasad a szívem, hogy veled nem mulathatok, drága tested meg nem tapogathatom és nem láthatlak*”).³² Részletesen leírja továbbá, hogyan mehet vissza hozzá titokban, akár éjjel, akár nappal. A levél végén sürgeti a mielőbbi találkozást („*Jőj el, jőj el Édes Rózsám mentől hamarabb*”).³³ A levélben több ígéret és fenyegetés is megjelenik: ha a nő visszajön, holtig tartja és oltalmazza („*szárnyam alatt takargatlak mind egészségedben, mind betegségedben*”),³⁴ ha viszont nem jön vissza, átkot mond rá („*Ha megveted kérésem... kívánom, hogy Isten tegyen földönfutóvá álnokságodért*”).³⁵ A levél záradékában megjegyzi, hogy felesége is megbánta, ami történt, és szívesen látná a nőt újra, tehát Zajzon a lányt minden bizonnyal szolgálóként tartotta korábban.

A második levél két részből áll: egy verses, búcsúzó bevezetésből és egy prózai „intésből” vagy „tanácsból”. A megszólítás („*Édes Rózsám*”) és a hangneme végig bizalmas és érzelmes, már-már hízelgő: a stílus érthető is, mivel Zajzonnak kifejezetten érdeke volt, hogy Anna ne valljon ellene. A verses rész az elmúlásról és

29 Debreceni Pap István levele Tóth Ferencnek (1792. május 18.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhm-Levt. *Igazgatási iratok*, 50.

30 Uo.

31 NudvEhkLvt Akv (1786–1815), 27.

32 Zajzon Mózes első levele Esztári Annának [bizonyíték] (1792. július 24.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

33 Uo.

34 Uo.

35 Uo.

a hűségéről szól. A költemény nem kiemelkedő, szinte kizárólag különféle közhe-lyekre épül: ilyen például az idő mindent felőrlő ereje, az emberi alkotások mulan-dósága, valamint a béke és a kötelekek törékenysége. Ugyancsak ebben közli, hogy „*irigy nyelvek miatt*” nem maradhat együtt a lánnyal, de szeretetét megőrzi.³⁶ A pró-zaí részben tanácsokat ad. Elsőként azt javasolja neki, hogy ha hazatér, azonnal menjen férjhez, hogy a tisztességén ne essen csorba. A második tanács már Zaj-zon számára is inkrimináló, közvetetten bevallja a viszonyukat: amennyiben Esz-tári Anna terhes lenne („*ha viselő találkszá lenni*”),³⁷ ne hozza őt szégyenbe, éhhalálra vagy bujdosásra. Zajzon e levelében is próbálja védeni a tetteit, így kijelenti, hogy a közöttük történt dolog „*nem szánt szándékból*” történt, és a botrány kiderülését Isten büntetéseként értelmezi („*az Isten meg akarta elégegni a mi gonoszságinkat*”).³⁸ A levél végén továbbra is kéri a lányt, hogy tartsa titokban kapcsolatukat, és arról is biztosítja, hogy nem felejtí el őt.

AZ EGYHÁZMEGYEI TÁRGYALÁS

Tóth Ferenc 1792. július 24-én küldte el a levelét az egyházmegyének, amelyben összefoglalta a nyomozása eredményeit, és a bizonyítékokkal együtt az esperes, Kabai Tóth József³⁹ elé terjesztette. Ebben ismertette a vizsgálat állását, illetve mellékelte azt a két levelet, amelyeket Esztári Anna szoknyájába varrva találtak. A kézírást a lelkész ugyancsak megvizsgálta, és egyértelműen kijelentette, hogy „*az írás a Zajzoné*.”⁴⁰ Ezen kívül utalt egy precedensre is, miszerint a tettei Zajzont „*a túri Káldi kántor részire fogják juttatni*.”⁴¹ E félmondata egyértelműen a Káldi Sámuel-féle mezőtúri paráznasági ügyre tett célzás volt, amelyre az esperes minden bizonnyal emlékezhetett. Káldi botránya 1780-ban robbant ki, miután nő paráznasággal vá-dolták meg egy özvegyasszonnyal való viszonya és annak terhessége miatt. A vád a szülést levezető bába és az érintett asszony vallomásaira épült, míg Káldi a tanúk hitelét és az eljárás elfogulatlanságát kérdőjelezte meg. Bár a kántort 1781-ben fel-

36 Zajzon Mózes második levele Esztári Annának [bizonyíték] (1792. július 24.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

37 Uo.

38 Uo.

39 Kabai Tóth József (1732–1798) lekipásztor 1732-ben született Dévaványán Kabai Tóth Já-nos lelkész gyermekeként. A Debreceni Református Kollégiumba 1748-ban subscribált, ahol 1759-ben seniorként szolgált. 1760 és 1761 között a zürichi akadémián tanult, majd hazatérve elfoglalta egyetlen szolgálati helyét Kunmadarason (1761–1798). (1791–1809). 1790-ben megvá-lasztották a Nagykunsági Református Egyházmegye jegyzőjének, majd 1792-ben az esperesének is, amelyet 1798. november 11-i haláláig betöltött. – TóTH Dezső: *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja. Az egyházi élet hétköznapjai I.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 1942, 260, 289; Szabadi: *Intézménytörténeti források*, 442; TtREL II.28.a.2. 286; TtREL I.33.a.1. 111, 121.

40 Zajzon Mózes második levele Esztári Annának [bizonyíték] (1792. július 24.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

41 Uo.

függesztették, a vádak nem sikerült minden kétséget kizáróan bizonyítani. A botrány mindenesetre aláasta tekintélyét, és 1782-ben családjával kénytelen volt elhagyni Mezőtúrt és az egyházmegyéjét.⁴² Ugyan Káldival ellentétben Zajzonnak akadtak helyi támogatói („*Az igaz, vagynak itt, kik mellette fognak is, de miért?*”),⁴³ e korábbi eset alapján a törökszentmiklósi kántorra is a legszigorúbb ítélet várt.

Az egyházmegye 1792 nyarán kivizsgálta Zajzon Mózes ügyét, amely immáron nemcsak a nő parázناسág, hanem több más vétség – így a káromkodás és illetlen viselkedés – miatt is napirendre került. Az iratok szerint 1792. augusztus 7-én az egyházmegyei gyűlés jegyzőkönyvébe foglalták a tanúk vallomásait és a döntést.⁴⁴ A beszámolók alapján a kántor több ízben is nyilvánosan káromkodott, valamint tiszteletlen volt feljebbvalóival. Feljegyezték például, hogy a húsvéti ünnepek idején Zajzon „*eb és ördög attával s teremttével káromkodott*”, s a vizsgálat megállapította, hogy „*rendszerint is sokszor, mint a paraszt, esküszik és káromkodik*”. Ugyanekkor írt a lelkész arról is, hogy keményen megverte az egyik tanítványát, valamint bitorolja Nagy György rector földjeit is, akivel további peres ügyei is voltak.⁴⁵

A tanúk közül Kádas Imre gyülekezeti tag úgy nyilatkozott, hogy Zajzont „*tüzes, haragos természetűnek lenni tapasztalta*.” A rendbontó magatartásra utal az a megjegyzése is, miszerint Tóth Ferenc prédikátor ellen Zajzon gúnyosan énekelte a 34. zsoltárt,⁴⁶ különösen annak sorát: „*Őrizd meg nyelvedet*.”⁴⁷ Nem ez volt azonban az egyetlen eset, hogy a kántor a választott énekkel üzent Tóthnak: feljegyezték ugyanis, hogy egy másik alkalommal a bemenő éneknek a 143. zsoltárt,⁴⁸ míg kimenő éneknek a 73. zsoltár 12. versét⁴⁹ énekelte.⁵⁰ A kántorral Ecsedi Jánosnak,⁵¹ a törökszentmiklósi egyházközség másik lelkészének is meggyűlt a baja.

42 Káldi Sámuel mezőtúri kántor ügye (1780). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 10.

43 Tóth Ferenc levele Kabai Tóth József esperesnek az ügy bizonyítékaival (1792. július 24.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

44 TtREL I.33.a.1. NagyEhmLevt. *Protocollum Tractus Cumaniae Majoris 1756–1822*, 124, 126, 129.

45 Tóth Ferenc újabb vádjai Zajzon Mózes ellen (1792. augusztus 6.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

46 *Énekeskönyv, mely Szent Dávid zsoltárin kívül magában foglal némely kiválogott és [...] jóváhagyott énekeket*... Debrecen, A város könyvnyomdájában, 1856, 66. A zsoltár soraival minden bizonnyal arra célzott a kántor, hogy ártatlan, a lelkész pedig alaptalanul vádolja: „*Őrizd meg nyelvedet / A gonosz rágalmazástól, / Örd ajakid álnokságtól, / Meg ne sértsd más hírét!*” (34. zsoltár, 7. versszak).

47 Tóth Ferenc levele Kabai Tóth József esperesnek az ügy bizonyítékaival (1792. július 24.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

48 Ebben az esetben nem adtak meg versszakot.

49 *Énekeskönyv*, 133. A reformátusok által jelenleg használt énekeskönyvben hiába keresnénk a megjelölt versszakot, abban ugyanis nem szerepel. Az 1856-os változat viszont még tartalmazza a zsoltár ezen részét: „*De én te nálad maradok, / Noha sok nyaralást látok; / Mert te megtartál jobb kezddel, / Nagy ínségemben nem hagytál el. / Tanácsoddal vezérlj engem, / Igazgass te ösvényidre, / Aztán végy fel dicsőségre, / Tégy ily kegyesen én velem.*” (73. zsoltár, 12. versszak).

50 Tóth Ferenc újabb vádjai Zajzon Mózes ellen (1792. szeptember 10.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

51 Ecsedi János (1752–1811 után) lelképásztor 1752-ben született Csengerben közrendű szülők gyermekeként. A Debreceni Református Kollégiumba 1769-ben subscribált. 1777 és 1780 között a kunhegyesi iskola rectora volt, majd hároméves ismeretlen tartózkodása után lelkészi

Vallomásában Zajzon fenyegetéséről számolt be, miszerint „*a vasrillát oldalamba üti, mégpedig mondotta ezt szemtől szembe.*”⁵² Tóth Ferenc lelkész egy újabb levelében újabb súlyos kijelentéseket idézett tőle. Beszámolója szerint Zajzon azt mondta: „*valamennyi Calvinista pap van az egész Magyar országban, mind hamis lelke van.*” Tóth szerint „*soha ilyen kántort nem láttunk.*” Ehhez azt is hozzátette, hogy „*az iskolát is illy veszedelemben nem hagyhattuk*”, így Zajzon tanítói képességei sem voltak kifogástalanok.⁵³

A parázñaság ügyében az egyházmegye külön is ítéletet hozott. Ecsedi János vallomása szerint „*Székegy Erzsébet, [a lelkész neje és szolgálója előtt] beszélt, hogy látta gazdáját Esztári Pannával egy ágyba.*”⁵⁴ Az egyházmegye előtt lévő írásos bizonyítékok, valamint Tóth Ferenc és Ecsedi János lelkészek vallomásai elégnék bizonyultak arra, hogy Zajzon szolgálatának végére pontot tegyenek. Az egyházmegye 1792. augusztus 7-i határozata szerint Zajzon Mózes kántor egy „*subordinatiót esmérni nem akaró ember*”, valamint „*Istent káromló, gyermekeken kegyetlenkedő, másnak kárt tevő, buja életű, fujtalan beszédű vagy pennájú embernek, sőt, nős parázsnának gondoltatik*”, akinek gyalázatos levelei nyomán „*nősparázñasága eránt igen hiteles presuntió [sic!] vagyon*”.⁵⁵ Az egyházmegyei gyűlés még ugyanezen határozatában a 89. kánon⁵⁶ értelmében felfüggesztette kántori állásából, és hivatalt csak akkor vállalhat ismét az egyházmegyében, ha tisztázza a nevét.⁵⁷

A TÁRGYALÁS UTÁN

A kántor a felfüggesztése után ismeretlen okokból rövid időre Kunhegyesre költözött, ahol egy apológiát írt az egyházmegyének.⁵⁸ A források tanúsága szerint

pályára lépett. Szolgálatát Nagyréven kezdte meg (1783–1790), majd Törökszentmiklósról (1791–1801). Ezután elkerült az egyházmegyéből és előbb Hajdúszoboszlón (1801–1802), majd Tunyogon (1802–1805), Nagygécen (1805–1807), Kispeleskén (1807–1808), Egriben (1808–1810) és Pettyénen (1810–1811) szolgált. Ezt követően nyomát veszítjük. – Tóth: *A Hevesnagy-kunsági II*, 166–167, 214; Szabadi: *Intézménytörténeti források*, 521; TtREL II.28.a.3. 103; TtREL I.33.a.1. 108, 184; Vadai: *Történeti visszapillantás*, 28.

52 Tóth Ferenc levele Kabai Tóth József esperesnek az ügy bizonyítékaival (1792. július 24.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

53 Tóth Ferenc újabb vádjai Zajzon Mózes ellen (1792. augusztus 6.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

54 Tóth Ferenc levele Kabai Tóth József esperesnek az ügy bizonyítékaival (1792. július 24.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

55 TtREL I.33.a.1. NagyEhmLevt. *Protocollum*, 129.

56 A Geleji-kánonok pontosan szabályozták az egyházi tisztségviselők letételét a hivatarról. Itt az egyházmegyei gyűlés a 89. kánonra utal (Az esperesek által egybehívandó egyházmegyei gyűlésekről). – Kiss Áron: *Egyházi kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött, s a kor kívánatahoz képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István, az Erdélyi Igazbittú Egyházak püspöke 1649*. Kecskemét, Tóth Lászlónál, 1875, 53–55.

57 TtREL I.33.a.1. NagyEhmLevt. *Protocollum*, 129.

58 Zajzon Mózes apológiája az egyházmegyének (1792. augusztus 25.). In: TtREL I.33.d.1. NagyEhmLevt. *Igazgatási iratok*, 50.

azonban itt sem sokáig tudta fékezni magát, mivel Gerendai Pál december végi levele szerint egy lopással egybekötött kocsmai verekedésbe keveredett két diákkal együtt: „*két deákkal a tsap székjén lévén 5 itte bor árát elvitték és a tsaplár azért utánnok memén, azt kegyetlenül megverték, megvérezték, káromlották.*”⁵⁹ Az egykori kántor még 1793 elején megpróbálkozik azzal, hogy visszahízelegje magát a Nagykunsági Egyházmegye kötelékébe, és kéri az esperest, hogy adjon neki valamilyen hivatalt, mivel hivatala idején nem gazdálkodott, ezért nincs semmi vagyona.⁶⁰ Zajzon ezután teljesen eltűnik az egyházmegyei iratokból. További életéről nem sokat tudunk. Annyi bizonyos, hogy Kunhegyesről visszaköltözött Nádudvarra,⁶¹ ahol felesége családjával együtt dolgozott gazdálkodóként. Később Tiszafüreden nótárius, majd tisztartó lett, s a halál is itt érte 1826. augusztus 18-án.⁶²

ÖSSZEGZÉS

A Zajzon-ügy forrásaival egy ritka teljességű 18. század végi egyházfegyelmi eljárást volt alkalmunk rekonstruálni. A fennmaradt iratok, így a lelkészi levelezés, a kihallgatási jegyzőkönyvek, valamint az ügy fő bizonyítékául szolgáló két levél az eset szinte minden vetületére engednek pillantást vetni. A vizsgált iratanyagból kirajzolódik, hogy a Nagykunsági Református Egyházmegye fegyelmi gyakorlata kiforrott eljárásrenddel, gyakran komplett „nyomozati anyagokat” felmutatva zajlott le: a gyanú felmerülését tanúkihallgatások, vizsgálatok és lelkészi jelentések követték. A Zajzon-ügy a bizonyítékok természetére vonatkozóan (szerelmeslevelek) mindenképp kuriózum. A Nagykunsági Egyházmegye fegyelmi rendjének vizsgálatában viszont egyáltalán nem egyedi, mivel az eljárásrend szinte minden esetben ugyanaz: a személyes véték közösségi üggyé válik. A gyanú felmerülése után nyomozás indul, ezt követően pedig az elkövetett bűnt az egyházmegyei parciális zsinat végzésével a kánoni norma szerint szankcionálják. A hivatalára méltatlanná vált személyt gyakran intéssel, ismételt elkövetés esetén pedig ideiglenes vagy akár végleges felfüggesztéssel is büntetheti az egyházmegye. Zajzon Mózes kántor a korabeli egyházi törvények szerint kétségkívül rászolgált a büntetésére. Ugyan a bűneit igyekezte titkolni, valamint minden vádat tagadni, a kánonok mellett a Példabeszédek könyve is világosan kijelölte sorsát: aki ugyanis görbe úton jár, arról mindig kitudódik a cselekedete (Péld 10,9).

59 Gerendai Pál levele az egyházmegyének (1792. december 29.). In: TtREL I.33.d.1. NagykEhm-Lvt. *Igazgatási iratok*, 50.

60 Zajzon Mózes levele az egyházmegyének (1793. január 14.). In: TtREL I.33.d.1. NagykEhm-Lvt. *Igazgatási iratok*, 50.

61 NudvEhkLvt Akv (1786–1815), 44, 62. Gábor nevű gyermeke 1795-ben, Pál pedig 1800-ban született Nádudvaron.

62 TfüredEhkLvt Akv (1805–1852), 64.

BIBLIOGRÁFIA

- Énekeskönyv, mely Szent Dávid zsoltárin kívül magában foglal némelly kiválogatott és [...] jóváhagyott énekeket...* Debrecen, A város könyvnyomdájában, 1856
- ILLYÉS Endre: *Egyházjegyelem a magyar református egyházban. (XVI–XIX. sz.).* Debrecen, Debrecen sz. kir. város és Tiszántúli Református Egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1941.
- KISS Áron: *Egyházi kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött, s a kor kívánatahoz képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István, az Erdélyi Igazhitű Egyházak püspöke 1649.* Kecskemét, Tóth Lászlónál, 1875.
- SZABADI István (kiad.): *Az Alsószabolcs-Hajdúvidéki, Debreceni és Nagykunsági Református Egyházmegyéek vagyonösszeírásai jegyzőkönyvei 1809.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2019.
- SZABADI István (kiad.): *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában, I–II.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2013.
- TÓTH Dezső: *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja. Az egyházi élet hét-köznapijai I.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 1942.
- TÓTH Dezső: *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja. Az egyházi élet hét-köznapijai II.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 1942.
- TÓTH Dezső: *Annales Reformatae Ecclesiae Tiszaakürtiensis Anno Domini post natu Christi 1949.* (Tiszaföldvár, 1949.) Tiszazugi Földrajzi Múzeum Adattára, 53-1964.
- VADAI Ferenc: *Történeti visszapillantás egyházunk és templomunk multjára, templomunk 100 éves fennállásának öröm- és búliünnepén.* Mezőtúr, Gyíki K. Könyvnyomdája, 1889.

MELLÉKLET

Zajzon Mózes első levele Esztári Annának (1792 eleje)

Drága kedves Galambom, egyetlen egy Pandám!

A minap küldött levelembe Balognak írtam volt, hogy küldjön vissza, de tudom, nem mondotta meg, sőt, azt hallom, hogy Kabára megy Édesem Györfihez gazdasszonynak. De ezt ne tselekedd, el ne meny, ha engem eddig szeretted, szeress ezután is, mert én téged, édes szívem, szeretlek, míg élek. Kérlek az Istenre, el ne meny Kabára, hanem jöjj vissza hozzám lakni. Fogadom, hogy holtig eltartalak és szeretlek szívemből. Soha még hozzád való szeretetemet nem éreztem úgy szívembe, mint mióta elmentél házamtól, de megbetsüllek. Édesem, tsak jöjj vissza, igaz lelkemmel mondom, hogy majd meghasad éretted a szívem, nem tudom, mit tégyek, ha vissza nem jössz. Keservesen jut eszembe sok szép szavad, veled való szerelmem. Oh, melly nehéz szívemnek, hogy tölled el kell válni. Ne hagy el. Hát kérek, kedves jó Galambom, ne távoz el tőlem, szánj meg engemet, szánd meg az én hozzád való szeretetemet. Hitem szerint vallom, hogy téged szeretlek. Ne

gyötörd szívemet már tovább, hanem mihelty ezen levelemet vészed, mindjárt indulj meg és jőj haza hozzám. Had éljünk egymás kedvére. Ha már elmentél is Kabára és ott lakol, had ott mindjárt, jőj vissza, holtig tartalak tisztességessen és ruházlak. Ne légy senki szolgálója, ellakhatsz nállam tsendesen, élhatsz kedvedre én is, te is, Édesem.

Fogadom, kedves Galambom, hogy többé úgy nem bánok veled, mint eddig, tsak jőj vissza Szerelmem, hanem mint szerető szeretőjével szokott tselekedni. Majd meghasad a szívem, hogy veled nem mulathatok, drága tested meg nem tapogathatom és nem láthatlak. Ne ölj meg hát Édesem, ne epessz meg Kedvesem távolléteddel. Ne sajnáld még egyszer érettem fáradságodat, indully vissza és jőj haza hozzám. Isten úgy segéllyen, soha el nem hagylak, hanem szárnyam alatt takargatlak mind egészségedben, mind betegségedben. Indítson fel tégedet az én igaz szeretetem, szánj meg, ne késsél, mert egy óra is nehéz, hogy nem láthatlak. Ha megveted kérésem, igaz szeretetem, szíves ajánlásom, kívánom, hogy Isten tegyen földönfutóvá álnokságodért. Ha szerettél mindeddig, szeress ezután is, mert én téged Édes Rózsám, szeretlek. Jaj, jaj, mit tégyek, sírva írom levelemet, hogy nem láthatom Édesemet, hová legyek érted, ha vissza nem jössz, mert már tagjaim is ellankadtak bánatomban. Gondold meg kérlek állapotodat, nem lakol mindig Győrfinél, hát osztán kire szorúlsz, jobb vagyok én még másnál, ígéretem, fogadásom megállom, tsak te is légy hív mindhalálig. Ha szeretsz és eddig is szerettél, tudom, visszajössz: ha pedig vissza nem mentől hamarabb, soha az Isten ne adjon néked egészséget és boldog kimúlást.

Utollyára arra kérlek, hogy ezt a levelet senkinek meg ne mutasd, senkinek ne mond, hogy mit akarsz és hová mégy, tsak indulj meg Kedves Galambom és jőj haza, mindég várlak és szívem szerint óhajtlak. Tudod Édesem, magam hálók a nagy házba, ha éjjel érkezel, hírt adj az ódal ablakon a kis kertbe, mindig vigyázlak és várlak éjjel. Ha nappal jössz pedig, egyenessen haza jőj, hogy mentől hamarébb láthassalak. Ne halgass a más szavára.

Átkozott légy, ha el nem jössz.

Jőj el, jőj el, Édes Rózsám, mentől hamarább.

Írta igaz szívű szeretőd.

A feleségem is meg is bánta, hogy elmentél. Szereti, ha visszajössz, Édesem.

Címzés: Esztári Pandának adassék ezen levelem. Nádudvar, avagy Kaba.

Zajzon Mózes második levele Esztári Annának (1792 eleje)

Bútsúzó szavaim és tanátsom nyújtom hozzád, Édes Rózsám ekképen:
Nintsen olly erős vár, melly el ne romollyon,
Nintsen olly békesség, melly fel ne bomollyon,
Akármelley alkotmány öszve ne omollyon,
Nintsen olly erős lántz, melly el ne szakadjon.

Mert az idő, s erő mindeneket emészt,
Megtsalja, elrontya a legokosabbik ész,
Akármerre fordul, mindenütt mér roszt
Ember talál benne csak veszedelmet, kész.

Azért Édes Rózsám már tőled megválok,
Irigy nyelvek miatt már veled nem hállok.
De szeretetedben holtomig megállok,
Tudom, hogy mássadra többé nem talállok.

Köszönöm szívesen, hogy eddig szerettél,
Megbatsáss énnékem, mert Te is vétettél,
Én is megbatsájtok, csak el ne felejtél,
Én se felejtelek, mert tudom, szerettél.

Áldjon meg az Isten te igazságodért,
Fizessen meg néked hív szolgálatodért.
Sok áldást, sok jókat sok fáradtságodért,
Áldjon Menyből néked szerelmem ezekért.

Vége.

Intésem, s tanácsom hozzád ez, Kedves Rózsám!

Először. Mihelyt hazaérsz, ha módod van benne, meny férjhez, ne légy tovább
bujdosó s vándorló. Te is szenvedj, mássokkal együtt.

Másodszor. Ha viselős találsz lenni, mellytől az Isten őrizzen meg, kérlek a nagy
Istenre, tekintsd az én tehozzád való szeretetemet és hívségemet, tekintsd az én
gyermekeimet és magamat, ne juttass gyalázatra és éhelhalásra, s bujdosásra vagy
gyilkosságra. Tudod, szívem, ha megesett is, nem szánt szándékból van, nem kí-
vántalak elrontani soha, hanem az Isten meg akarta elégelni a mi gonoszságinkat.
Erre az egyre kérlek, hogy tartsd meg és fogadd meg szavamat. Én se felejtelek
el: amit erről a dologról mondtam, szóval azzal mindenütt előállhatsz, csak okos
légy. Soha nagy titkodat ki ne jelentsd senkinek.

Élly békével.

*Observandum. Hír jöven arról Junius havának első napján ezen 1792-dik esztendőben,
hogy nádudvari Esztári Pandának zöld szoknyának allyában valami levelek találtattak
bévarrva. Ezen hírre előlhivattatott Esztári Panda és megtudakoztatván elsőben tagadta, az-
után pedig zöld szoknyája allyának esvén azt tépni kezdte, melyre szoknyája allyából ezen levél
lévén onnan vetetett ki.*

Sig[natum] Nádudvar, die 1^a Junii 1792.

Nagy István nádudvari feőbíró és esküttek.